

Toplu Konut Yerleşmelerinde Örüntü Sorunu

Kentlere ait yapı stoku, kentlerin karakterlerini, kimliklerini belirleyen etkenlerin başında gelir. Konut alanları da kentsel yapı stoku içerisinde en büyük paya sahip yapı grubudur. Dolayısıyla, bir kentteki konut üretim modeli sonucunda ortaya çıkan yapı çevrenin, bir anlamda o kentin genel kimliğini oluşturması kaçınılmazdır.

Günümüzde büyük ölçekli yeni konut çevreleri aracılığıyla kentlerimiz hızla kitlesel olarak parçacıl nitelikte yeniden yapılandırılıyor. Söz konusu yeni konut çevreleri, ölçekleri ve oluşturdukları çevreler itibarı ile dikkat çekici. Oluşan yapım kapasiteleri ve hâkim konut sunum biçimleri sonucunda ortaya çıkan yerleşmeler, nitelikli yaşam çevreleri olmaktan uzak görünüyor. Gerek kamu gerekse özel sektörün girişimleri ile oluşan konut arzı sonucunda ortaya çıkan yerleşmeler, yalıtılmış nesnelere meydana gelen ve bir kent kültürü oluşmasına izin vermeyen çevreler olarak hızla yükseliyor. İnsan siloları veya kentin, kent kültürünün mezar taşları olarak tanımlayabileceğimiz yalıtılmış nesnelere oluşan yerleşmeler ile karşı karşıyayız. Ayrışmacı anlayışla ve büyük alanlar üzerinde yer alan, bir örüntü oluşturmaktan uzak, salt nokta blok tipolojisi ile üretilen bu parçaların toplamının bir kent bütünü oluşturamayacağını biliyoruz.

Konut alanları olarak geliştirilecek bölgeler hâkim anlayışla üretilmeye devam edilirse, sosyal, çevresel ve kentsel açıdan niteliksiz, sorunlu yeni yerleşmelerin kentlerin karakterini tayin edeceği aşikardır. Yaşadığımız bu değişimin ve dönüşümün çok geç olmadan mekânsal özellikleri ve yerleşme biçimleri açısından irdelenmesi faydalı olacaktır. Gelinecek noktada, toplu konut yerleşmeleri bağlamında, nitelikli kentsel çevrelerin oluşturulması ve çağdaş kentsel gelişim stratejileri geliştirilmesi için, kentsel bağlamın dinamikleri ve hâkim öğeleri üzerinde yoğunlaşan bir yapılaşma anlayışının geliştirilmesi ve kentin sorunları ile birlikte ele alınan bir mimarlık anlayışının ortaya konulması büyük önem taşıyor.

Bu aşamada, çağdaş kentin biçim kazanma olgusunun kökenindeki kopuklukların ortaya konulması faydalı olacaktır. 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl toplu konut üretiminin mimarlar için önemli bir kaynak olduğu ifade edilebilir. Döneme ait uygulamalar, çağdaş ve nitelikli konut yerleşmelerinin tasarlanmasına yönelik ipuçlarını barındırıyor. Bu bağlamda 19. yüzyıl kentinin temel özelliklerine ve 20. yüzyılın ilk yarısında uygulanan modernist planlama ve tasarım yaklaşımlarına kısaca değinilmesi gereklidir.

20. yüzyılda mimarlar öncülüğünde konut sorununa çözüm olarak geliştirilen modellere kadar, hâkim yapılanma yöntemi yol-ada-parcel düzeninde bitişik nizam yapılaşmaya dayalıydı. Özellikle Avrupadaki geleneksel yerleşmelerde ve 19. yüzyıl kentlerinde söz konusu doku açıkça görülüyor ve genel olarak kentlerin kimliklerini oluşturuyor-

du. Bu yapılaşma biçimi çeper blok ya da kentsel avlulu blok olarak adlandırılmakta ve kentin açık alanlarını da net bir şekilde tanımlayan bir tipoloji oluşturmaktaydı. Kentsel avlulu blok tipolojisi başarılı bir şekilde sokak, avlu gibi alanları tanımlarken genel planlama prensipleri doğrultusunda oluşturduğu kentsel örüntü içerisinde mahalle parklarını, büyük parkları, meydanları ve meydanlıklarını sınırlıyor ve tanımlıyordu. Bu yapılaşma tarzı insan ölçeğini gözetken, karma kullanıma uygun bir yapı çevre oluşturmuyordu. Kentsel avlulu blok tipolojisi, kent olarak adlandırdığımız yoğun insan yerleşiminde yarattığı fiziksel olarak tanımlı açık alanlar hiyerarşisi aracılığıyla, sağlıklı bir kent kültürü, yaşamı oluşturmuyordu. Ancak bu yapılaşma tarzında yapı adası içinde yer alan ortak kullanıma kapalı avluların, zaman içinde yapılarla istila edilmesi ya da tanımsız, atıl açık alanlar olarak kalması eleştiriliyordu.

20. yüzyılın ilk yarısında ise yapılaşma tarzlarına yönelik farklı yaklaşımlar ve çözüm önerileri ile karşılaşılıyor. Kısaca bu dönemde geliştirilen yaklaşımları üç başlık altında özetlemek mümkün. Revizyonist olarak nitelenebilecek ilk yaklaşım dışında geliştirilen modernist yaklaşımların tümü, sorun olarak değerlendirilen geleneksel kent içi bitişik nizam yapılaşmayı ve cadde-sokak-ada-parcel düzenini ortadan kaldıran önerilerdi. Konut sorununa yönelik olarak geliştirilen yeni konut sunum modelleri ile geleneksel üretim biçimine yeni tipolojiler eklendi.

İlk yaklaşım, 20. yüzyıl başında kent içi yapılaşma tarzını yeniden ele alarak kent dışındaki büyük alanlarda hayata geçirmek şeklindeydi. Bu noktada henüz 19. yüzyıla ait kentsel biçimden tam anlamıyla bir kopuş yaşanmamıştı. Avlulu blok karakteri korunarak ancak avluları ortak kullanıma hizmet edecek biçimde düzenlenerek yerleşmeler planlandı. Hendrik Petrus Berlage'nin Güney Amsterdam Planı bu anlayışın en iyi örneklerinden biridir.

İkinci yaklaşım, Ebenezer Howard'ın geliştirdiği bahçe-şehir modeliydi. Bahçe-şehir modeli, yapılaşmayı kentin dışında, doğal öğeler içinde eriten ve çözen bir yerleşme biçimi öneriyordu. Bahçe-şehirin yerleşme örüntüsü, mekân kurgusu, yoğunluğu ve ölçeğiyle kentlerin mevcut karakterinin farklılaşması, kırla kent arasındaki bir ara konumun ifadesi olması hedefleniyordu. Raymond Unwin'in İngiltere'deki Letchworth ve Hampstead yerleşmeleri bu yaklaşımın ilk örnekleri arasında gösterilebilir.

Üçüncü yaklaşım ise noktasal ve lineer, çok katlı büyük bloklardan oluşan modeldi. Düşeyde yoğunlaşmayı hedefleyen bu yaklaşımda, iri bloklar bir örüntü oluşturmadan büyük alanlar üzerinde konumlandırılıyordu. İri blokların serpiştirilmesiyle oluşan bu yerleşme biçimi, binaların ölçeği ve örüntü oluşturmayan dağılımlarıyla bir kentsel biçim oluşturmaktan yoksundu. Le Corbusier'nin kent önerileri bu anlayışın ilk örneklerindedir.

Modernleşme sürecinin toplumların olduğu kadar kentlerin ve barınma kültürünün de büyük bir değişim geçirmesine yol açtığı biliniyor. Özellikle II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki gelişmeler, modernleşmenin dışında toplu konut pratiği ve kentsel biçimin değişimi açısından bir dönüm noktasıydı. Kentlerin yerle bir olması sonucu ortaya çıkan konut ihtiyacının giderilmesi için yoğun yapım faaliyetleri baş gösterdi. Düşük maliyetli ve hızlı bir biçimde üretilen konut çevreleri, kentlerin çehresini hızla değiştiriyordu. Bu konut çevreleri 20. yüzyılın ilk yarısında özenle tasarlanan, üzerinde etraflıca düşünülmüş toplu konut alanlarına benzemiyordu. Modern Hareket'in mimari nesneye ve kente bakışı, sahip olduğu hümanist boyuttan arındırılarak politik-ekonomik güçlerin elinde verimli bir mekanizmaya dönüştürülmüştü. Büyük bir yeneden yapılanma ihtiyacı ile piyasa mekanizmasının fırsatçı yaklaşımı birleşince bu anlayışla üretilen, insan ölçeğini dikkate almayan, kentsel biçim ve bir yaşam kültürü oluşturmaktan uzak, niteliksiz konut çevreleri kentlerin çehresini belirler hale geldi. Artık kentsel üretimi belirleyecek birbirinden yalıtılmış nesnelere dünyasına girilmişti.

Oysa içinde yaşadığımız yapı çevreleri kültürel sürekliliği sağlayan oluşumlardır. Yaratılan kentsel çevreler modern dünyada yabancılaşmaya karşı toplumsal ve bireysel anlamda deneyimimizi güçlendirmekle yükümlüdür. Bu açıdan kentsel biçim, üzerinde detaylı şekilde durulması gerekli bir olgudur. Kent sokakları, meydanları, yapıların yan yana gelme mantığı, yapılaşma koşulları ile çözülmesi ve farkına varılması gereken, katmanlı ve sürekli tarihsel gelişimi aracılığı ile anlaşılabilir öncelikle kültürel ardından biçimsel bir yapıdır.

Bu bakış açısından mimarlık, zaman boyutunda birim yapıdan bütün kente uzanan, süreklilik arz eden bir süreç olarak kabul edilir. Mimari mekânın kurulması noktasında birim yapı ile kentsel mekân arasındaki, bir başka ifade ile binalar ve onların biçimlendirdiği kent arasındaki ilişki büyük önem taşır. Söz konusu ilişkinin zedelenmesinde, inşa işlemlerindeki girişim biriminin konut ve yapılanmış parsel olmaktan çıkıp yapı adası, blok ya da büyük alan olduğu noktada ortaya çıkan ölçek değişikliğinin önemli bir rol oynadığı açıktır. Ancak kentin temel öğelerinden biri olan ve sokağı tanımlayan avlulu blok tipinin, modernist yaklaşım nedeniyle yok olduğu, sonuçta büyüme sürecinde kentleşmeyi yönlendiren fırsatçı politik-ekonomik güçlerin kontrolünde üretilen kentsel dokunun izole edilmiş, boşlukta yüzen, noktasal, yalıtılmış ve bir örüntü oluşturmaktan yoksun bina türlerinden ibaret hale geldiği ifade edilebilir.

Mimarın mekânsal, toplumsal ve tarihsel açılardan ele alınan genel kentsel olgunun yalnızca parçası olarak var olan bir üretim alanı olduğu ve

Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Bölümü'nden 1998 yılında mezun oldu. Aynı üniversitede 2001 yılında yüksek lisans programını, 2007 yılında doktora programını tamamladı. 1999 yılında göreve başladığı Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Bilim Dalı'nda yardımcı doçent olarak görev yapıyor.

ya olması gerektiği söylenebilir. Bu bağlamda öncelikle kültürel olgular olarak niteleyebileceğimiz planlama, kentsel tasarım ve mimari tasarımın tarihsel bir birikim üzerine kurulu oldukları gerçeği yadsınamaz. Dolayısıyla bu alanlarda bir üretim, ne öznel bir tavırla gerçekleştirilen bir sanatsal olay, ne endüstriyel anlamda seri olarak üretilmiş nesne, ne de kayıtsızca özel sektör ya da kamu adına hareket eden yapı üreticilerinin ve yatırımcıların fırsatçılığına teslim edilmiş bir süreç olarak düşünülebilir. Sorumlu kişilerin kenti tarihsel, sosyal ve morfolojik gelişimi içinde kavraması, güncel kentsel olguların mantığını anlamak için önemli bir adımdır.

Ülkemizdeki gelişmelere geri döndüğümüzde ise, konut ihtiyacını sayısal anlamda karşılayacak yapı kapasitesinin var olduğu görülüyor. Mevcut konut sunum modelleriyle nicel bakımdan yeterli sayıda konut üretiliyor olmasına karşın, konut çevrelerinin gerekli nitelikte olmadığı açık. Herhangi bir örüntü oluşturmaktan uzak, konut silolarından meydana gelen ve dışı kapalı bir anlayışla üretilen yerleşmeler silsilesinin bir kent parçası veya kent kültürü üretmekten yoksun olduğu görülüyor. Birim yapı ile kentsel biçim arasındaki ilişki altüst olmuştur. İlişki, artık niteliksel olanı değil mekanik bir biçimde niceliksel olanı ifade etmektedir.

Bu noktada, özellikle 19. yüzyıl kentinin yeniden değerlendirilmesi ve avlulu blok karakterinin çağdaş bir yaklaşımla yeniden ele alınması alternatiflerin başında geliyor. Şehirdeki cadde-sokakada düzenini devam ettiren, tanımsız açık alanlar değil binalar tarafından çevrelenerek sokak, mey-

dan, avlu gibi açık alanlar tanımlayan bir yapılanma biçimine vurgu yapılması önem taşıyor. Yerleşme mantığının bütünlüklü ve şehir morfolojisine referans veren karaktere kavuşması, kentsel avlulu bloğun yeniden yorumlanarak çağdaş bir yerleşme modeli yaratılması seçeneğinin değerlendirilmesi gerekiyor. Bununla birlikte blokların geçmişte ortak kullanıma kapalı avlularının ortak kullanıma imkân verecek şekilde düzenlenmesi ile yarı kamusal, yarı-özel bir niteliğe kavuşturulması tercih edilmelidir. Böylelikle çağdaş kent yaşamına yaraşır, sosyal ilişkileri teşvik eden çeşitli kentsel açık alan dizgeleri oluşturulabilir.

Büyük ölçekli girişimlerde görev alan meslek insanlarının, kenti anlamının ötesinde kenti yeniden kurmakla yükümlü olduklarını vurgulamak yerinde olacaktır. Zaman ve mekân içinde kentleri etkileyen değişimlere dikkat göstererek, çağdaş kentin biçim kazanma olgusunun kökenindeki kopuklukları kavramak, sürdürülebilir, kavranabilir bir kent deneyimi yaratmak için gereklidir. Meslek insanlarının, kent yaşamının yaratılması için hizmet eden özneler olarak, tasarım becerilerini kentin kapsamlı bir deneyimini oluşturmaya yönelik olarak kullanmaya çaba göstermelerine günümüzde daha da fazla ihtiyaç duyuyoruz.

Kaynaklar

Bilgin, İ., "Toplu Konut Mimarisi ve ATK Lojmanları", *Arredamento Mimarlık*, Sayı 11, s. 86-93, 1998.
Colquhoun, A., "Süperblok (1971)", *Mimari Eleştiri Yazıları*, Çev. A. Cengizkan, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, s. 81-101, 1990.

Paneri, P. R., Castex, J., Depaule, J. C., Samuels, I., *Urban Forms: The Death and Life of the Urban Block*, Architectural Press, 2004.
Rossi, A., *The Architecture of the City* (1966), Çev. D. Ghirardo, J. Ockman, MIT Press, 1999.
Rowe, P. G., *Modernity and Housing*, MIT Press, 1995.